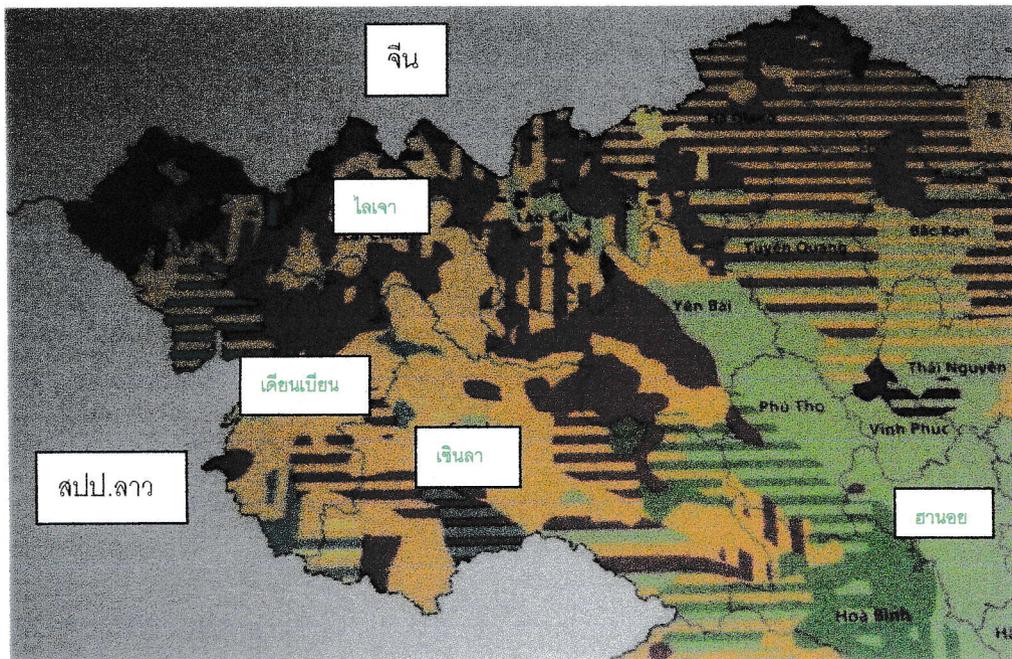

บทที่ 5

ผ้าย้อมครามผู้ไทในสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

การเก็บรวบรวมข้อมูลผ้าย้อมครามผู้ไทในสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามครั้งนี้ ได้รับความร่วมมือจากผู้อำนวยการสถาบันเวียดนามศึกษาและพัฒนา มหาวิทยาลัยแห่งชาติฮานอย โดยรศ.ดร.เทียนกวางหรีอก ได้อนุญาตให้ ดร.พาม วัน เหล่ย และนายเหิงยีน กวาง แอ็ง นักวิจัยชนเผ่าของสถาบันฯ เป็นผู้ประสานหน่วยงานด้านวัฒนธรรม และชุมชนในจังหวัดเป่าหมาย พร้อมกับเป็นผู้นำทาง พื้นที่เป้าหมายของกลุ่มผู้ไทในเวียดนาม อยู่ในเขตชุมชนไทดำ-ไทขาว จังหวัดเซินลา เดียนเบียน และโลเจา ซึ่งเป็นดินแดนผู้ไทในอดีต ที่เรียกว่า แคว้นสิบสองจุไท พื้นที่นี้ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของกรุงฮานอย (รูปที่ 5.1) ดินแดนแขวงพงสาลีของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และเขตคุนหมิง มณฑลยูนนานของจีน

รูปที่ 5.1 แผนที่ตั้งของ จังหวัดเซินลา เดียนเบียน และโลเจา ถ่ายเมื่อ 9 ต.ค. 2555

ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงฮานอย

เนื้อหาภายในบท ประกอบด้วยสภาพทั่วไปโดยย่อ สถานการณ์การผลิตและใช้ผ้าย้อมคราม และเทคนิคการผลิตผ้าย้อมครามทั้งที่ดำเนินการในปัจจุบัน และเรื่องเล่าจากความทรงจำของผู้ไทในพื้นที่เป้าหมาย จัดหมวดหมู่เรื่องดังนี้

1. จังหวัดชินลา
2. ฝ่ายอัครมทที่ชินลา
3. จังหวัดเตียนเบียน
4. ฝ่ายอัครมทที่เตียนเบียน
5. จังหวัดไลเจา
6. ฝ่ายอัครมทที่ไลเจา
7. บทสรุปร

1. จังหวัดชินลา

ชินลา ตั้งอยู่ห่างจากกรุงฮานอย 320 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางโดยรถยนต์รวมพักอาหารเช้าและเที่ยง 8 ชั่วโมง หลังอาหารเช้าที่ฮวาบิ่ง เริ่มขึ้นภูเขาหนทางคดเคี้ยว (รูปที่ 5.2) ความสูง 600 – 700 เมตรจากระดับน้ำทะเล เมื่อไปถึงชินลา ได้เข้าพบเจ้าหน้าที่หน่วยงานวัฒนธรรมและกีฬาของจังหวัด เพื่อพบปะและนัดหมายการเดินทางลงพื้นที่เป้าหมายในวันรุ่งขึ้น ที่พักที่ชินลาเป็นอาคาร 4 ชั้นของรัฐบาล (รูปที่ 5.3) ที่สร้างไว้บริการแก่คนของรัฐ ที่เดินทางมาปฏิบัติงานที่เมืองนี้ หลังจากลงทะเบียนเข้าที่พักแล้ว ทีมวิจัยได้ไปตลาดเย็น

รูปที่ 5.2 เส้นทางบางแห่ง จากฮานอยไปชินลา ถ่ายเมื่อ 10 ต.ค. 2555

รูปที่ 5.3 ภูมิทัศน์ ชุมชนเมืองเซินลา ถ่ายจากที่พักชั้น 4 เมื่อ 10 ต.ค. 2555

ที่ตลาดเย็น พบแม่ค้าขายผลผลิตพื้นบ้านเช่น ผัก แตง มะเขือ กั้วย ฯลฯ ผัก ผลไม้ ที่ตลาดมีขนาดใหญ่สมบูรณ์แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของผืนดิน น้ำ และแสงแดด การสื่อสารภาษาเข้าใจกันราวร้อยละ 40 แม่ค้าส่วนใหญ่ตั้งเกล้าผม ซึ่งดร. เหล่ย ให้ข้อมูลว่าแสดงถึงเป็นผู้มีครอบครัวแล้ว การนุ่งห่มของผู้หญิงแต่ละคน นุ่งกระโปรงยาวสีดำ และอีกราวครึ่งหนึ่งนุ่งกางเกงยัดสีดำเช่นกัน สวมเสื้อหลากสี ส่วนใหญ่เป็นเสื้อยืด สวมทับด้วยเสื้อแขนยาวหลากสี (รูปที่ 5.4)

ในการพักคืนที่ 2 ทีมวิจัยได้พบกับทหารเวียดนามจำนวนมากมาใช้ที่พักนี้เพื่อการอบรม และมีทหารไทย 1 คน มานั่งล้อมวงพูดคุยกับทีมวิจัยที่ระเบียงหน้าห้องพัก ด้วยภาษาที่สื่อกันเข้าใจดีกว่าการพูดคุยที่ตลาดเย็น เขาออกเสียง ด เป็น บ เขาคุยถึงงานประเพณีต่างๆที่มีในแต่ละเดือน

รูปที่ 5.4 แม่ค้าและสินค้า ตลาดสดยามเย็นที่เซินลา ถ่ายเมื่อ 10 ต.ค. 2555

2. ฝ้าย้อมครามที่เซินลา

คณะวิจัยได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นและตื่นเต้นด้วยการถูกสองมือของผู้สูงวัย จับมือขวาของเรา พร้อมคำทักทายที่ออกเสียง ย เป็นเสียงนาสิก “ห่าวหัน หมั่นยีน” ผู้นำและผู้สูงอายุเหล่านี้เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจุ่ม อำเภอเมืองจุ่ม จังหวัดเซินลา ประชากรที่นี่ เป็นชุมชนไทดำ อาชีพหลักคือ

ปลูกข้าวไร่ และข้าวโพด รายได้ส่วนหนึ่งมาจากการเลี้ยงหมู ผู้บริหารตำบลเมืองจ๋ม นำทีมวิจัยไปยังบ้านหลังหนึ่งในบ้านปาด ตำบลเมืองจ๋ม มีประชาชนท้องถิ่นร่วมให้ข้อมูลเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทดำ ส่วนทีมวิจัยฝ้าย้อมครามถูกนำไปที่บ้านอีกหลังหนึ่ง เจ้าของบ้านชื่อเอ็มป้าตือ อายุ 74 ปี (2555 : สัมภาษณ์) ให้ข้อมูลว่า คนไทดำเคยย้อมครามทุกครัวเรือน ซึ่งภาษาเวียดนามเรียกว่า เก๋ยจาม ภาษาไทดำเรียกว่า กั้นนิล แต่ปัจจุบันเลิกทำแล้ว เพราะไม่มีฝ้าย และซื้อเส้นฝ้ายสี หรือซื้อผ้าสำเร็จ สะดวกกว่า อีกทั้งได้รับแจกฝ้ายนุ่งสีดำจากรัฐบาลเวียดนามด้วย แต่ที่บ้านของเอ็มป้า ปลูกทั้งครามและหอมไว้เป็นยา เมื่อซื้อมือ ซ้อเท้าเคล็ด จะโหลครามหรือหอม โปะที่บริเวณนั้น แล้วคลุมโอบมัดด้วยกาบกล้วย เอ็มป้าเลิกกั้นนิลมานานกว่า 20 ปีแล้ว โดยต้นหอมที่สามีป้าตือเก็บมาให้ดู เป็นชนิดเดียวกับที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ และต้นครามเป็นชนิดฝักโค้งงอ ดอกสีชมพู (รูปที่ 5.5) เช่นเดียวกับที่พบทั่วไปในจังหวัดสกลนคร และเชียงใหม่ ที่บ้านเอ็มป้ายังมีกางเกงย้อมครามใช้แล้วอายุราว 40 ปี (รูปที่ 5.6)

รูปที่ 5.5 หอมและครามที่บ้านปาด ตำบลเมืองจ๋ม ถ่ายเมื่อ 11 ต.ค. 2555

รูปที่ 5.6 เอ็มป่าต้อ และ กางเกงย้อมครามของสามี ถ่ายเมื่อ 11 ต.ค. 2555

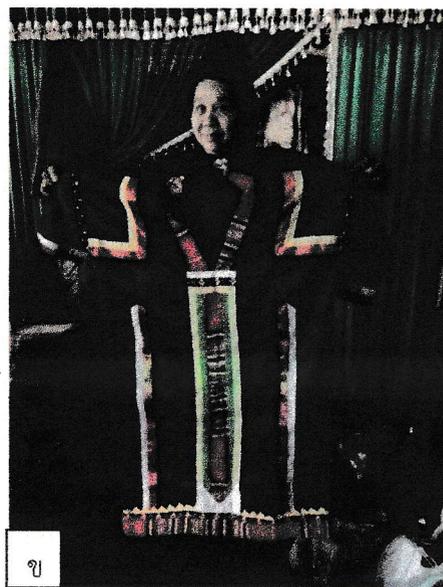
เอ็มป่าต้อและเพื่อนบ้านผู้ชายวัย 58 ปี เล่าขั้นตอนการย้อมคราม ว่าเตรียมเส้นฝ้ายก่อนด้วยการเอาปุ๋ยฝ้ายผึ่งแดดให้แห้ง จึงนำมา อ้ว - ตั๊บ - ล้อ - เส้ม - เป - ทับ - ต๊ะ - ต่ำฝ้าย - กั้นนิล ส่วนการเตรียมน้ำย้อมคราม เริ่มจากตัดครามหรือฮ่อมที่แก่จัด นำไปแช่น้ำ ส่วนใหญ่จะแช่ตอนเย็น ถ้าแช่ครามจะใช้เวลา 1 วัน แล้วแยกกากเติมปูนขาว (ไทดำเรียกฟอน) และกวน แต่ถ้าแช่ฮ่อมจะใช้เวลา 3 วัน ปูนขาวได้มาจาก การนำหินภูเขา มาเผาให้สุกแล้วราดน้ำ ก้อนหินจะแตกเป็นผง เมื่อได้ตะกอนคราม ทั้งจากครามและจากฮ่อมแล้ว จึงนำมาผสมน้ำขี้เถ้าพินจากเตาไฟในครัว เอ็ดหม้อนิล จนมันเหลือจึงย้อม 6-7 ครั้ง เช้า-เย็น ได้ผ้าสีดำวาว ไม่ตกสี (หล้าแจ้ง บ่ล่อน) หากย้อมทับด้วยน้ำต้มมะเบา??? จะทำให้สีของผ้าติดทนและไม่หม่น (สีบ่เมา) ไทดำย้อมครามผ้าขาว ได้ผ้าสีกรมท่าเข้มเกือบดำ ไม่มีลาย จึงนำมาทำลวดลายภายหลังตามการใช้ประโยชน์ เช่นนำไปตัดกางเกง ตัดเสื้อฮู้ นำมาปักเชิงทั้ง 2 ด้าน ทำเปี้ยว ซึ่งผู้หญิงไทดำที่มีครอบครัว จะตั้งเกล้า และใช้เปี้ยวปักหัวเมื่อออกนอกบ้าน (รูปที่ 5.7) ซึ่งดูดีมากเมื่อเทียบกับการปักเปี้ยวบนหัวที่ไม่ตั้งเกล้า

เสื้อฮู้สีดำ สำหรับงานพิธีกรรมของสะใภ้ ในอดีตเป็นฝ้ายย้อมคราม แต่ปัจจุบันเป็นผ้าซื้อจากตลาดนำมาตัดเย็บและทำลวดลาย (รูปที่ 5.8 ก) เสื้อฮู้ด้านนอกสีดำล้วน แต่สาบด้านในมีลายปัก เอาไว้ใส่ตอนกลับบ้านเยี่ยมพ่อแม่ ส่วนเสื้อฮู้อีกตัว (รูปที่ 5.8 ข) ด้านหน้ามีลวดลายหลากสีเอาไว้ใส่ตอนงานศพของญาติผู้ใหญ่ โดยเอาด้านลวดลายเข้าข้างใน ดังนั้นไม่ได้หมายความว่าใครๆก็ใส่ได้ หรือใส่เมื่อใดก็ได้ วันที่ให้สัมภาษณ์ เอ็มป่าก็ไม่อนุญาตให้ผู้วิจัยสวมเสื้อฮู้ตัวที่มีลายปัก (คำว่าฮู้ ในภาษาผู้ไทวัง แปลว่าปิดหรือคลุม เช่น “อัดลีนปี ฮูลีนแคน” เป็นคำพังเพย หมายถึงรักษาความลับ หรือแม่สอนลูกสาว “นึ่งจับดี ฮูตั้นซิ่นแหน” บอกให้นั่งเรียบร้อย เก็บชายผ้าถูงด้วย) ดังนั้น เสื้อฮู้ หมายถึงเสื้อคลุมนั่นเอง

นอกจากเรื่องครามแล้ว คณะวิจัยยังได้ข้อมูลจากเพื่อนบ้านผู้ชายของป่าตือซึ่งเป็นนักปราชญ์ สามารถเขียน-อ่านภาษาไทยได้ แต่น่าเสียดายที่รัฐบาลเวียดนามได้ยกเลิกการสอนภาษาไทยในหลักสูตรของโรงเรียนตั้งแต่ ปี 1970 และปราชญ์ผู้นี้ให้ข้อมูลว่า สำเนียงการพูดแบบเรา (นักวิจัย ผู้ไทวัง พรรณานิคม) คล้ายสำเนียงของไทต๋อน นั่นคือ ไทดำ-ไทต๋อน สำเนียงต่างกัน หัว-โท จัว-โง ใจ-เจ้อ

รูปที่ 5.7 เอ็มป่าสัง วัย 84 ปี บ้านนาหนอง ปกหัวด้วยเปียว มาร่วมแลกเปลี่ยนข้อมูล

รูปที่ 5.8 เสื้อฮี

(ก) สำหรับสวมใส่กลับบ้านเพื่อเยี่ยม พ่อ-แม่

(ข) สำหรับสะเ้าสวมใส่ในงานศพญาติผู้ใหญ่

3. จังหวัดเตียนเบียน

จากจังหวัดเซินลาใต้ขึ้นที่สูงกว่าอีกระยะทาง 150 กิโลเมตร ใช้เวลาราว 4 ชั่วโมง ถึงจังหวัดเตียนเบียน หรือเมืองแฉงโบราณ คณะวิจัยได้เข้าพบแลกเปลี่ยนข้อมูลกับเจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดเตียนเบียน และนัดหมายการลงพื้นที่วันรุ่งขึ้น ก่อนเข้าพักในอาคารของรัฐบาลเช่นกันกับที่เซินลา และมีเวลาสำหรับการเข้าชมสถานที่สำคัญของเมือง เช่น พิพิธภัณฑ์ และร่องรอยสนามรบ ที่เกิดบ่อยมากในเตียนเบียน มีโอกาสไปชมตลาดทั้งเช้าและเย็น ที่ตั้งของชุมชนเตียนเบียนฟู อยู่บนที่สูงล้อมด้วยที่ราบทุ่งนา ไกลออกไปมีทิวเขาสูงเสียดฟ้าหลายลูกซ้อนกัน ล้อมทุ่งนาและชุมชน คล้ายขอบหม้อไฟ เป็นเมืองที่มีภูมิทัศน์สวยงามมาก พื้นที่สำหรับปลูกข้าวมากพอเลี้ยงคนทั้งเมือง ที่ปลูกบ้านเรือนบนที่สูงตรงกลาง (รูปที่ 5.9) ลักษณะดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับจินตนาการของคนโบราณที่กล่าวถึงทางขึ้นและลงไปพบแดนที่เมืองฟ้า ในพงศาวดารล้านช้าง ที่ถวิล เกสรราช (2512 : 22) ได้ถ่ายทอดไว้ กล่าวถึงเมืองแฉงว่า “กาลเมื่อก่อนนั้น เป็นดินเป็นหญ้า เป็นฟ้าเป็นแดน ผีและคนเที่ยวไปมาหากันบ่ขาด ขุนใหญ่ผู้หนึ่งชื่อขุนคาน อยู่สร้างบ้านเมืองลุ่มกินปลา เช็ดนาเมืองลุ่มกินข้าว แฉงใช้ให้มาบอกคนทั้งหลายว่า ในเมืองลุ่มนี้ กินข้าวให้บอกแก่แฉง ได้กินขึ้นให้สงขา ได้กินปลาให้ส่งฮอยแก่แฉง” แต่คนไม่ปฏิบัติตาม แฉงจึงดลบันดาลให้น้ำท่วมดังกล่าวดังแล้ว ผืนนารอบๆ ชุมชน อุดมสมบูรณ์ด้วยน้ำ แม้เป็นฤดูหลังเก็บเกี่ยว ทำให้คิดว่า สาเหตุที่ทำว่ำนาราชฎรเรือนหมื่นอพยพหนี น่าจะมาจากภัยสงครามของมนุษย์ มากกว่าภัยแล้งจากธรรมชาติ แต่ ดร.เหล่ย ผู้นำทางการลงพื้นที่ครั้งนี้ บอกว่าน้ำเหล่านี้ถูกเก็บกักบนภูเขา และถูกจัดการให้เพียงพอกับการเกษตร จึงไม่แน่ใจว่าโดยธรรมชาติ น้ำจะถูกจัดสรรเช่นนี้หรือไม่ เตียนเบียนเป็นเมืองสำคัญของคนไท มีประวัติศาสตร์ยาวนาน เป็นจังหวัดที่น่าสนใจ มีประวัติศาสตร์การสู้รบอันกล้าหาญ และหนักหน่วงหลายครั้ง โดยเฉพาะชัยชนะของไทดำร่วมกับเวียดมินเหนือกองกำลังของฝรั่งเศส ในปี 1954 หลังจากนั้นคนไททั้งหมดในเวียดนามเหนือจึงตกอยู่ในอำนาจการปกครองแบบสังคมนิยมของเวียดนาม ส่วนคนไทที่เคยเข้าข้างฝรั่งเศสได้หนีออกนอกประเทศไปอาศัยอยู่ในลาวและฝรั่งเศส ทั้งนี้พื้นที่ของเตียนเบียนเป็นชายแดนเวียดนามกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว คุณฮวา (Mr. Hae) หัวหน้าฝ่ายวัฒนธรรมจังหวัดเตียนเบียน ได้นำคณะวิจัยไปชมจุดที่ห่างจากชายแดนแขวงพงสาลีของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เพียง 5 กิโลเมตร (รูปที่ 5.10) เพียงข้ามภูเขาสูงข้างหลังพวกเรา จะเข้าสู่เขตแดนของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แต่อีกฟากตรงข้ามเป็นทิวเขาที่เชื่อมกับซาปา เมืองท่องเที่ยวของจังหวัดเลากาย

รูปที่ 5.9 ทิวเขา และท้องนา รอบชุมชนเดียนเบียนฟู ถ่ายจากที่สูงกลางเมือง เมื่อ 12 ต.ค. 2555

คุณฮวา

ดร.เหล่ย

รูปที่ 5.10 ชายแดนเดียนเบียน – แขวงพงสาลีของ สปป. ลาว ถ่ายเมื่อ 12 ต.ค. 2555

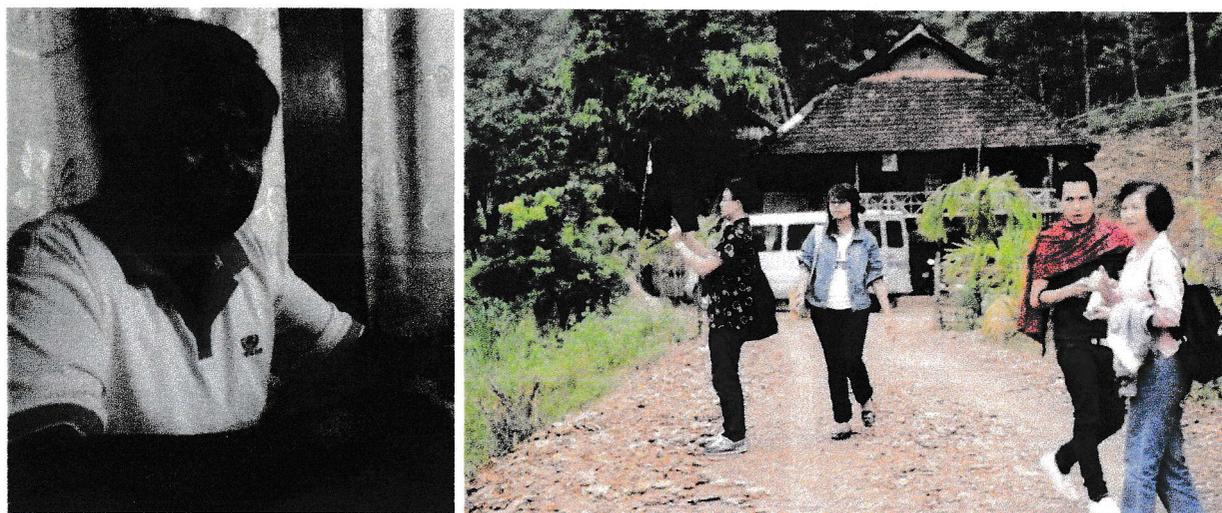
4. ผ้าย้อมครามที่เดียนเบียน

คณะวิจัยได้รับคำบอกเล่าจากคุณฮวา ซึ่งเป็นคนเวียดนาม ว่ายังมีการทอผ้าพื้นเมืองในชุมชนต่างๆ แต่ไม่มีการทอผ้าย้อมครามแล้ว จะมีอยู่เฉพาะเผ่าม้งบนภูเขา ในชีวิตประจำวันของคนพื้นล่างไม่ใช้ผ้าพื้นเมือง เพราะอากาศร้อน จะใช้ผ้าพวกนี้ในพิธีกรรมหรือเมื่อมีแขกมาเยือนเท่านั้น เมื่อได้โอกาสชมตลาดเช้า พบสินค้าทำนองเดียวกับที่เขินลา แต่การนุ่งห่มของผู้หญิงที่นี่ส่วนใหญ่ นุ่งกระโปรงยาวสีดำ เนื้อผ้าคล้ายผ้ากำมะหยี่ดังเช่นกางเกงดำของหญิงเวียดนาม ตั้งเกล้า ปกเปียวสีดำ ปกเชิงผ้าสร้างลวดลายสวยงาม หลากสีทั้งแดง เหลือง เขียว เปียวบางผืนย้อมคราม ผ้าประจำตัวของแม่ค้าอีกชิ้นหนึ่งคือย่ามขีดสีแดง ที่เย็บจากผ้าทอพื้นเมือง สะพายเฉียงเป็นเหมือนกระเป๋าประจำตัวสตรีทั่วไป และในการเดินภายในหมู่บ้านพบว่าผู้หญิงส่วนใหญ่ตั้งเกล้าและปกเปียว เช่นหญิงที่ไปตลาด ไปเลี้ยงควาย และหญิงที่ทำงานปัดกวาดลานข้าว (รูปที่ 5.11)

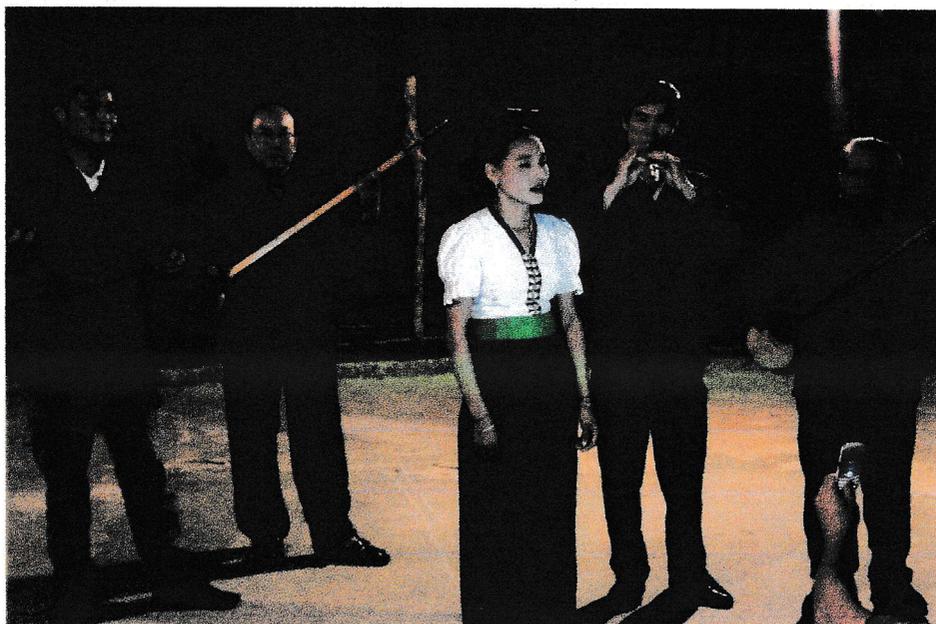

รูปที่ 5.11 ผู้หญิงไทดำเมืองแกงหรือเดียนเบียน ปกเปียวเมื่ออยู่นอกบ้าน ถ่ายเมื่อ 13 ต.ค. 2555

ที่บ้านนาแดนห่างตัวเมืองเดียนเบียน 8 กิโลเมตร คณะวิจัยได้เข้าเยี่ยมบ้านคุณเอิน ผู้สืบเชื้อสายสกุลลอ (รูปที่ 5.12) คุณเอินมีความสามารถด้านดนตรีเครื่องเป่า เคยเข้าร่วมงานวันผู้ไทโลก เมื่อปี 2554 ที่อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ คุณเอิน (2555 : สัมภาษณ์) ให้ข้อมูลเรื่องราวของบ้านนาแดนว่าเคยทำทอผ้าคริวเรือน แต่ปัจจุบันไม่ได้ทำ ดันห้อม ดันคราม ไม่มีในพื้นที่นี้แล้ว แต่คุณเอินและเพื่อนๆ นักดนตรีพื้นเมือง มีเสื้อย้อมครามอายุ 5-10 ปี สภาพยังใหม่มาก เป็นเสื้อประจาง ส่วนนักขับ เธอเป็นหญิงไทขาว มาเป็นสะไภ้ไทดำ จึงนุ่งกระโปรงดำ สวมเสื้อขาวติดกระดุมเงินรูปผีเสื้อหรือที่ชาวไทดำเรียกว่า มะแปมแมงเบือ แต่ไม่ได้ตั้งเกล้าตามวัฒนธรรมไทดำ (รูปที่ 5.13) สำหรับนักแสดงหญิงไทดำทุกคนนุ่งกระโปรงยาวสีดำที่ตัดเย็บจากผ้าโรงงานอุตสาหกรรม เสื้อสีแดงติด มะแปมแมงเบือเช่นกัน คล้องคอด้วยเปี้ยว ซึ่งบางผืนย้อมคราม (รูปที่ 5.14)

รูปที่ 5.12 บ้านคุณเอิน ผู้สืบเชื้อเจ้าสกุลลอ ของผู้ไทดำ เมืองแกง ถ่ายเมื่อ 13 ต.ค. 2555

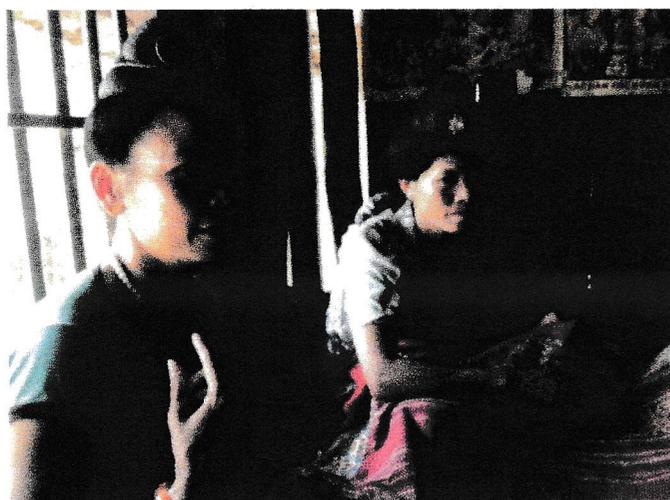

รูปที่ 5.13 นักดนตรีทุกคน สวมใส่เสื้อย้อมคราม ถ่ายเมื่อ 13 ต.ค. 2555

รูปที่ 5.14 นักแสดงทางวัฒนธรรมของไทดำเมืองแก่ง สวมใส่กระโปรงดำ คล้องคอด้วยเปียว

เมื่อคณะวิจัยได้สัมภาษณ์สองสะใภ้บ้านหลังหนึ่ง ของหมู่บ้านต่าว ใกล้เคียงกับบ้านนาแดน เธอมีอายุ 45ปี และ 33 ปี (รูปที่ 5.15) ทั้งสองคนเคยทำผ้าย้อมคราม เล็กเมื่อราว 10 ปี เพราะทำยาก ใช้เวลามาก ปัจจุบันหันมาใช้เสื้อผ้าและเปียวจากผ้าที่ซื้อจากตลาด

รูปที่ 5.15 สองสะใภ้แห่งบ้านต่าว กับผ้าของเธอ ถ่ายเมื่อ 13 ต.ค. 2555

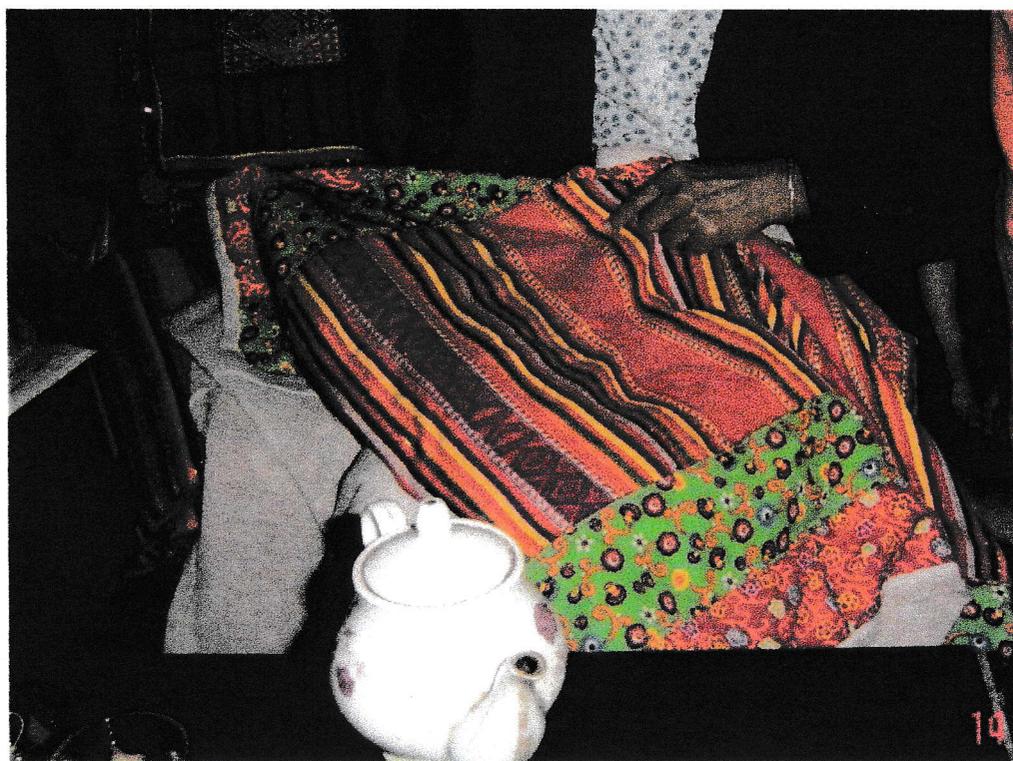
ทั้งคู่อัยยาศัยดี เล่าวิธีทำสีครามและน้ำย้อมได้อย่างละเอียด และบอกเช่นเดียวกับเอ็มป้าตือที่บ้าน ปาด จังหวัดเขินลา ว่าหลังย้อมครามแล้วต้องย้อมทับด้วยน้ำต้มมะเข่า เพื่อป้องกันผ้าตกสี มะเข่ากลายเป็นจุด สนิใจ แต่ไม่สามารถเห็นของจริงได้ เพราะอยู่บนภูเขาห่างไกล จากคำบอกเล่าว่ามีลักษณะเป็นเถา ฝ้าห่ม พื้นเมืองที่บ้านหลังนี้ คล้ายผ้าซิดของผู้ไทวัง ทั่วๆไป คือโทนสีแดง น้ำตาล เขียว คั้นด้วยลายซิด ซึ่งที่นี่ล้วนแต่ ใช้สีเคมีที่คนเวียดนามนำมาขาย ผงสีย้อมบรรจุในกล่องโลหะขนาดเท่ากล่องไม้ขีดไฟ นำมาต้มและย้อม ง่าย กว่าย้อมสีธรรมชาติแบบเดิมมาก

จากการพูดคุยกับชาวไทดำบ้านนาแดนที่มารวมตัวกันเพื่อร่วมพิธีกรรม “เสนเปือน” เราได้พูดคุยกับ คุณยายสองพี่น้อง อายุ 80 - 90 ปี คุณยายบอกว่า เลิกทำผ้าครามแล้ว ซื้อผ้าจากตลาดใช้ แต่ผ้าถุงย้อมคราม ลายแดงโมของคุณยาย ยังมีอยู่ที่บ้าน ซึ่งห่างไกลจากบ้านที่ทำพิธีเสน

รูปที่ 5.16 คุณยายสองพี่น้อง ยังมีชิ้นย้อมครามลายแดงโมอยู่ที่บ้าน ถ่ายเมื่อ 14 ต.ค. 2555

นางเปิง (2555 : สัมภาษณ์) หญิงเจ้าของบ้าน อายุ 60 ปี ผู้เป็นยายของทารก 1 เดือนที่จะรับการสู่วัณูเดือนวันนี้ ได้นำผ้าพื้นเมืองให้ชม เป็นผ้าซิดโทนสีแดง คล้ายกับผ้าห่มของสองสะไ้แห่งบ้านตาว เรียกชื่อลายซิดเหมือนกันกับผ้าซิดไทย - ลาว เช่น ลายแมงเบือ ลายงูลอย สำหรับลายเบ้าเต่า ต้องสืบสวนกันนานจึงเข้าใจว่าเป็นลายดอกน้ำเต้า (รูปที่ 5.17) นางบอกว่าเอาไว้ทำที่นอน เสื่อ และยาม ซึ่งเด็กรุ่นใหม่ไม่ใช้ผ้าเหล่านี้ นอกจากนี้ยังมีเป็ยว้ย้อมครามซึ่งทำขึ้นตั้งแต่เมื่อครั้งนางอายุ 15 ปี และที่น่าประทับใจมากคือศิลปะการนำผ้าพื้นเมืองไปใช้ทำถุงสำหรับกะเตงลูก ผู้เป็นแม่ได้เย็บปะผ้าสีสวย ให้ความอบอุ่นแก่ลูกที่ไม่เคยปล่อยให้ห่างกาย มีคุณค่าสูงยิ่ง (รูปที่ 5.18) แยกอีกคนในงานเป็นหญิงวัย 60 ปี ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าเธอไปเป็นสะไ้บ้านโพนห่างจากที่นี่ไป ที่นั่นยังมีการย้อมคราม เธอเล่าขั้นตอนการทำสีและย้อมครามได้เช่นเดียวกับที่น้องสองสะไ้ที่บ้านตาว คณะวิจัยพยายามที่จะรู้จักมะเบ้าให้มากขึ้น หลาย ๆ คนในที่นั่น ร่วมให้ข้อมูลว่ามะเบ้าเป็นกก เป็นกอ เป็นเครือใหญ่ มีหนาม อยู่ในป่าบนภูเขา ข้อมูลจากคำบอกเล่าเหล่านี้เราไม่สามารถตามไปดูได้ เพราะไม่ได้อยู่ในเส้นทางที่ขออนุญาตเจ้าหน้าที่เมืองเตียนเบียนไว้

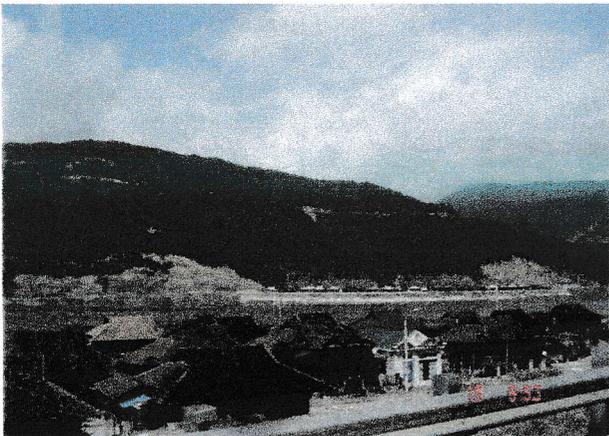
รูปที่ 5.17 ผ้าทอพื้นเมืองบ้านนาแดน ถ่ายเมื่อ 14 ต.ค. 2555

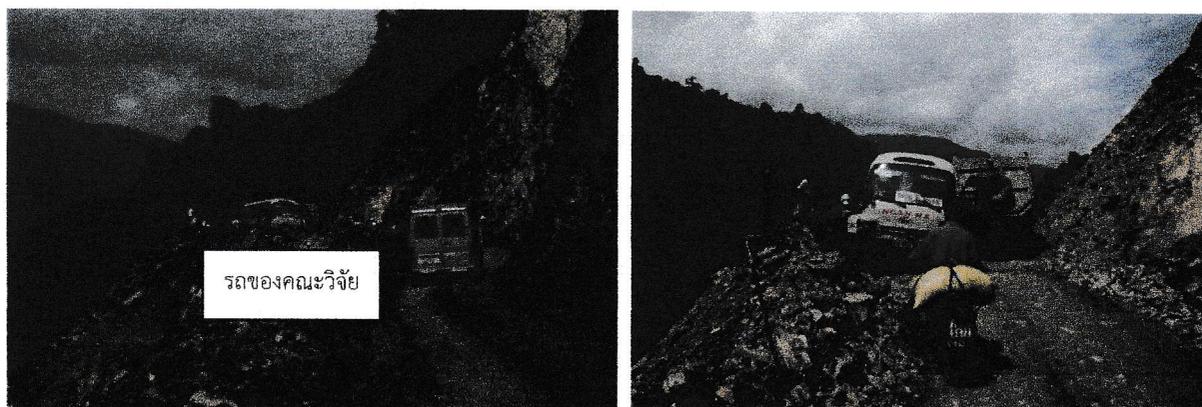
รูปที่ 5.18 ประโยชน์ใช้สอยผ้าพื้นเมืองบ้านนาแดน ถ่ายเมื่อ 14 ต.ค. 2555

5. จังหวัดไลเจา

จากเดียนเบียนไปอำเภอฟองโถ ชุมชนแรกของจังหวัดไลเจา ระยะทางราว 200 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทาง รวมเวลาอาหารเช้า 7 ชั่วโมง เส้นทางเลียบฝั่งแม่น้ำดำ (ชาวเวียดนามเรียก ชงดำ) กับเทือกเขาอ้ายลาวที่สูงชัน ผ่านชุมชนเมืองไลในอดีต ที่ลักษณะการตั้งบ้านเรือนเป็นระเบียบ บ้านรูปทรงเดียวกัน แสดงถึงความมีอารยธรรม (รูปที่ 5.19) ด้วยเส้นทางที่แคบเลียบภูเขาสูงชันริมฝั่งชงดำ จึงพบหินภูเขาหลายหลายแห่ง บางแห่งรุนแรงทำให้ถนนลาดเอียงและแคบยิ่งขึ้น จนรถสองคันสวนกันไม่ได้ ผู้ร่วมทางทั้งฝั่งขาไปและขามาคต้องช่วยกันดันรถคันที่เอียง ให้รถอีกคันที่ติดอยู่ สวนไปได้ เปิดทางให้ทุกคนได้ใช้ถนนได้ตามปกติ แต่ขณะที่รถยนต์ติดกันอยู่นั้น ไม่เป็นอุปสรรคสำหรับรถจักรยานยนต์ ที่เอื้อเอื้อกัน สลับกันเลียบฝั่งแม่น้ำอันคับแคบนั้น ไปและมาที่ละคัน (รูปที่ 5.20) แม้เส้นทางลำบาก แต่ความสวยของทิวทัศน์สองข้างทาง ภูเขาสูง ชงดำในหุบเขา กับท้องฟ้าที่แจ่มใส ได้ชดเชยอุปสรรคเหล่านั้น

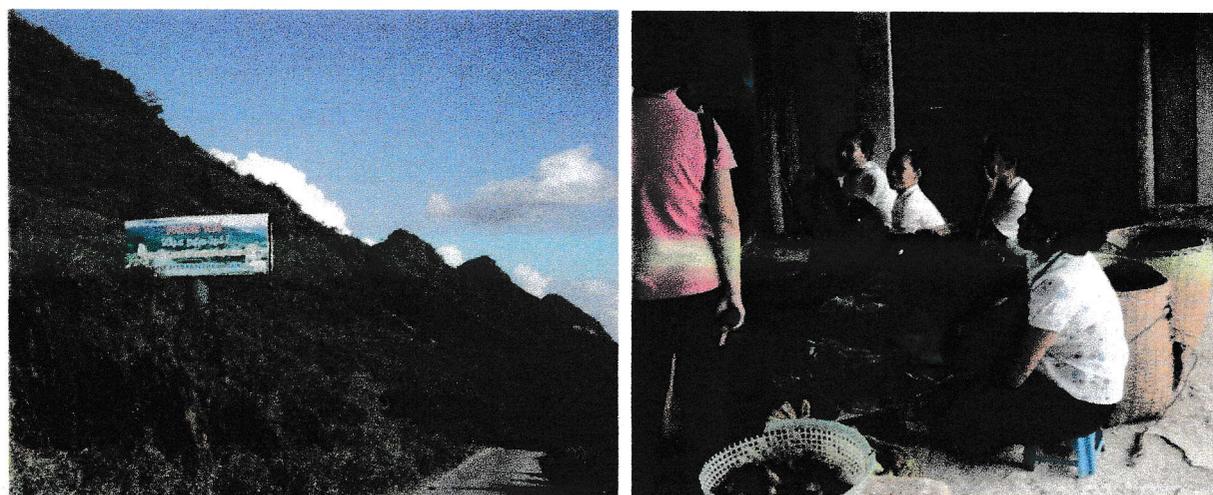

รูปที่ 5.19 ชุมชนเมืองไล และชงดำที่ไหลผ่านหุบเขา เส้นทางเดียนเบียนไปไลเจา ถ่ายเมื่อ 15 ตุลาคม 2555

รูปที่ 5.20 สภาพถนนบางแห่ง บนเส้นทางเดินเบี่ยงไปไลเจา ถ่ายเมื่อ 15 ตุลาคม 2555

เมืองหน้าด่านของไลเจาคืออำเภอพองโล ซึ่งเป็นชุมชนเป้าหมาย เราเข้าพบเจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมของจังหวัด ก่อนเข้าที่พักในอำเภอซึ่งเป็นรีสอร์ทของเอกชน มีนักท่องเที่ยวและพ่อค้าชาวจีนเข้าพักมากมาย จึงใช้เวลารอห้องพักค่อนข้างนาน ก่อนจะใช้เวลาก่อนอาหารเย็นเพียงครึ่งชั่วโมงไปเดินตลาดเย็น ศึกษาวิถีชีวิตในตลาดเล็ก ๆ สิ่งสะดุดตา คือ แม่ค้าส่วนใหญ่ สวมเสื้อขาว ชินดำ ไม่ตั้งเกล้าผม (รูปที่ 5.21) สินค้าเป็นพืชผักสวนครัว เช่น หน่อไม้ต้ม ถั่วฝักยาว ปลี ผักกาด ต้นหอม ขะหลู่ ฯลฯ เมื่อถามราคาหน่อต้ม จึงรู้ว่าเขาฟังรู้และโต้ตอบด้วยสำเนียงคล้ายผู้ไทวังมาก เช่น ผักโป้ เต้าช้อก๊วย มะเขือแฉะ ฯลฯ ที่บ่งบอกความคล้ายผู้ไทในประเทศไทยที่สุดคือคำปฏิเสธ จากคำถามของนักวิจัยผู้ไทวัง “หมู่เจ้าปู่จ๋ามอยู่บ้อ?” คำตอบคือ “มิ” ขณะเดินกลับจากตลาด พบผู้หญิงอายุราว 40 ปี กำลังใส่ปุ๋ยคอกแก่ผักที่เธอปลูกรอบๆ โคนต้นไม้ตงแต่งข้างทาง เราคุยเข้าใจกันเหมือนคนชุมชนเดียวกัน เข้าใจมากกว่าการคุยกับไทดำทั้งที่เขินลาและเดียนเบียน ผู้วิจัยทดสอบอีกครั้งด้วยคำถามเดิมที่ตลาด แล้วเราก็ได้คำตอบเดิม “มิ” นอกจากนี้ นักวิจัยบางคนยังใช้เสี้ยวเวลาช่วงเช้า ที่รอสมาชิกอื่นขนสัมภาระขึ้นรถ แวะไปคุยกับชาวบ้านใกล้ ๆ ที่พัก พบว่าการพูดคุยเข้าใจภาษากันอย่างดี

รูปที่ 5.21 แม่ค้าชาวไทขาว ที่ตลาดเย็น อำเภอพองโล จังหวัดไลเจา ถ่ายเมื่อ 15 ตุลาคม 2555

เจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรมจังหวัดไลเจา นำลงพื้นที่บ้านนากง ตำบลเมืองซอ อำเภอฟองโก เป็นตัวแทนผู้ไทชาวในไลเจา ท้องที่แห่งนี้อุดมสมบูรณ์ด้วยน้ำใส ภูเขาสวย ท้องฟ้าแจ่มใส (รูปที่ 5.22) ท้องนาอันอุดมสมบูรณ์ ช่างห้วยน้ำซอ (รูปที่ 5.23) อีกทั้งพืชพรรณหลากหลายชนิด โดยเฉพาะหมากฟูก (ส้มโอ) มีเกือบทุกบ้าน ส่วนไต้ต้นหมากฟูก คือดงผักอีเลิด (ชะพลู) นอกจากนี้ยังมีปราชญ์ท้องถิ่น ที่เคยเข้าร่วมเสวนาวิชาการระดับชาติ เกี่ยวกับชนเผ่าไท ร่วมให้ข้อมูลประวัติ สังคมและวัฒนธรรมคนไทที่นี่ด้วย (รูปที่ 5.24)

รูปที่ 5.22 คณะวิจัยจอดรถและเดินข้ามห้วยน้ำซอเข้าหมู่บ้านนากง ถ่ายเมื่อ 15 ตุลาคม 2555

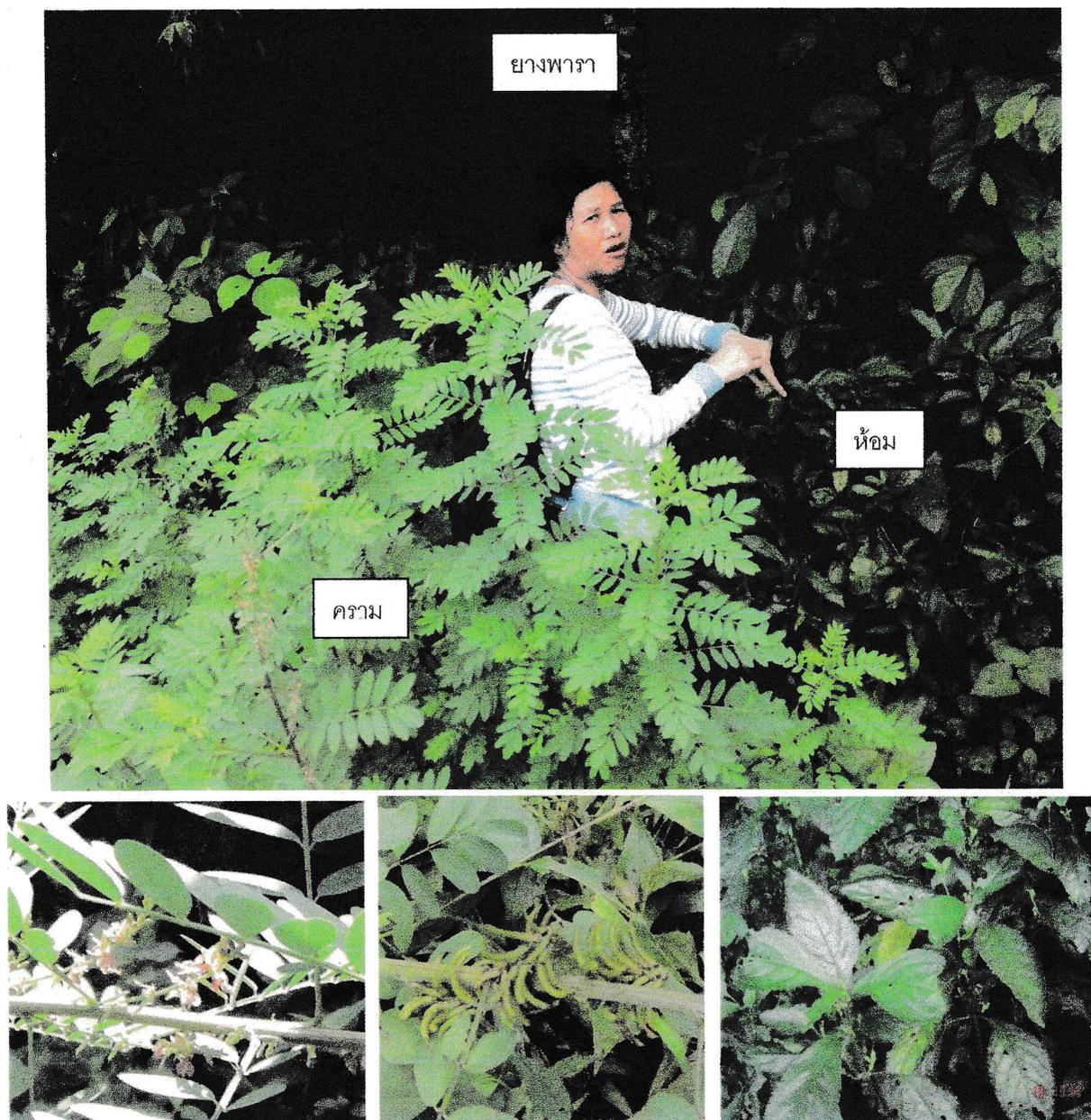
รูปที่ 5.23 ฝืนนาอันอุดมสมบูรณ์ ริมห้วยน้ำซอ ริมทางเข้าหมู่บ้าน ถ่ายเมื่อ 15 ตุลาคม 2555

รูปที่ 5.24 ลุงใหญ่ ประชาญ์ท้องถิ่นตำบลเมืองซอ ถ่ายเมื่อ 15 ตุลาคม 2555

6. ผ้าย้อมครามที่ไลเจา

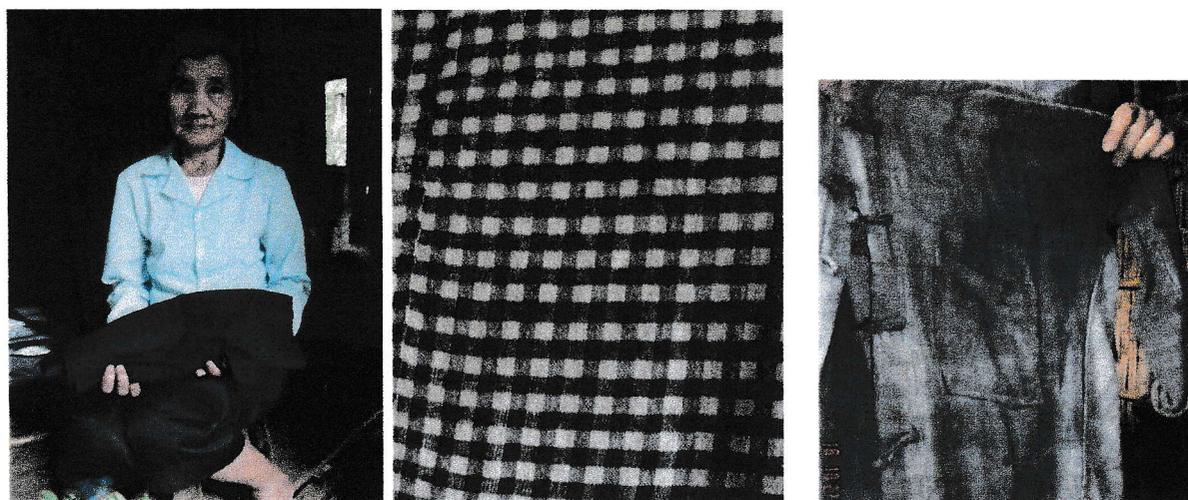
คุณยายแดง วัย 71 ปี ที่บ้านนาทุ่ง ปลุกครามไว้ขายป่า ช่างสวนยางพารา ปลุกห้อมลึกเข้าไปในป่า ผักครามเป็นชนิดโค้งงอ ดอกสีชมพู เช่นเดียวกับที่บ้านปาด จังหวัดเขินลา (รูปที่ 5.25) ส่วนห้อมยังไม่มีดอก แต่คุณยายแดงบอกว่า ดอกห้อมสีม่วง-ชมพู คุณยายแดงไม่ได้ย้อมคราม 3 ปีแล้ว เพราะไม่ค่อยได้ใช้ผ้าย้อมคราม แต่ก็ต้องทำผ้าขาวและย้อมครามเก็บไว้ประจำบ้านไม่น้อยกว่า 2 เมตร เอาไว้ปิดหน้าศพ เมื่อผ้าเหลืออยู่ 2-3 เมตร จึงจะทำผ้าย้อมครามเก็บไว้อีก จึงต้องปลุกห้อมและครามไว้ตลอดทุกปี ผ้าที่ใช้แล้วของคุณยายแดง ทั้งปลอกผ้าห่ม และเสื่อ ล้วนเป็นผ้าย้อมคราม (รูปที่ 5.26) ขั้นตอนทำสีและผ้าย้อมคราม ทำนองเดียวกับที่บ้านปาด เขินลา และบ้านนาแดน เตียนเบียน คือแช่คราม 1-2 วัน แต่แช่ห้อมนานกว่า เมื่อได้น้ำครามแล้วจึงเติมปูนขาวและกวน เก็บตะกอนเนื้อครามทั้งที่มาจากห้อมและคราม เมื่อเตรียมน้ำย้อม จะใช้ทั้งเนื้อครามและห้อมผสมน้ำซี้ถ้าฟืนจากเตาไฟในครัว ตักโจกทุกวันจนกว่าน้ำย้อมจะเป็นสีเหลืองจึงย้อมผ้าขาว โดยคุณยายแดง (2555 : สัมภาษณ์) ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่าสีครามจากห้อมทำให้ผ้าดำเข้ม แต่สีครามจากครามทำให้ผ้าเป็นเงางาม (จันแสง) เป็นที่น่าสังเกตว่าหญิงผู้ไทขาว ทั้งเจ้าหน้าที่สำนักวัฒนธรรม ผู้ที่เตรียมอาหารต้อนรับ ช่างทอผ้า ช่างย้อม หรือแม้แต่นักแสดงทางศิลปวัฒนธรรม ทุกคนยินดีทำหน้าที่ แต่ไม่ค่อยพูดคุยแตกต่างจากไทดำทั้งที่เขินลาและเตียนเบียน ที่มีบุคลิกเป็นกันเองมากกว่า

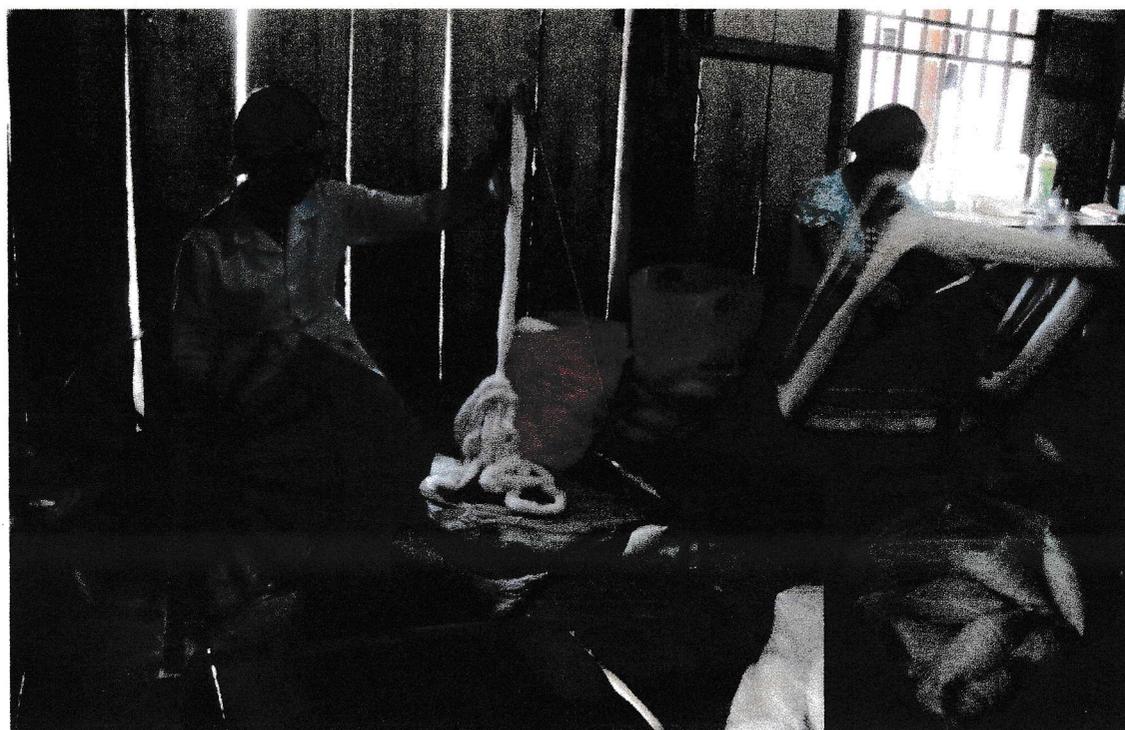
รูปที่ 5.25 ห้อม และคราม ที่ชายป่า ในสวนยางพารา ถ่ายเมื่อ 15 ตุลาคม 2555

ใกล้บ้านคุณยายแดง มีพี่ชายชาวอยู่ที่ไต้หวัน เพื่อทำผ้าฝ้ายไต้หวันใช้ในชีวิตประจำวัน และบ้านอีกหลังหนึ่งยังใช้เส้นย้อมคราม และทำเส้นฝ้ายเส้น โดยใช้อุปกรณ์คล้ายกับที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และประเทศไทย แต่มีส่วนแตกต่างกันบ้าง กล่าวคือทำด้ายฝ้ายยาวมาก เอาไว้เส้นให้เป็นเส้น เวลาเส้นฝ้าย ไม่ต้องต่อด้ายหลายครั้ง ส่วนการเส้นฝ้าย ไม่ได้พันเส้นฝ้ายรอบเหล็กไน แต่พันเข้าหลอดฝ้ายขนาดใหญ่ ที่เสียบเข้ากับเหล็กไน เมื่อฝ้ายเต็มหลอด จะดึงหลอดออก แล้วเสียบหลอดใหม่เข้าแทนและเส้นต่อไปจนด้ายหมด ซึ่งจะได้หลอดฝ้ายจำนวนมาก จากนั้นย้ายเส้นฝ้ายออกจากหลอดเข้าไปในอุปกรณ์ทำฝ้ายให้เป็นวง คล้ายกับ

การทำวงของเส้นไหม โดยไม่ใช้เปีย (รูปที่ 5.27) เส้นฝ้ายเหล่านี้จะถูกนำไปทอเป็นผ้าขาว ตัดเสื้อ กางเกง ใช้สวมใส่ในชีวิตประจำวัน เช่น สวมใส่เมื่อออกจากบ้าน ไปพบปะเพื่อนฝูง แต่สำหรับผู้หญิงแทบจะไม่ได้ใช้ผ้า ย้อมคราม เนื่องจากกระโปรงสีดำของผู้หญิง มีขายทั่วไปในท้องตลาด (รูปที่ 5.28)

รูปที่ 5.26 คุณยายแดง และผ้าย้อมครามของครอบครัว ถ่ายเมื่อ 15 ตุลาคม 2555

รูปที่ 5.27 การเส้นฝ้าย และทำใจฝ้าย เป็นวง ถ่ายเมื่อ 15 ตุลาคม 2555

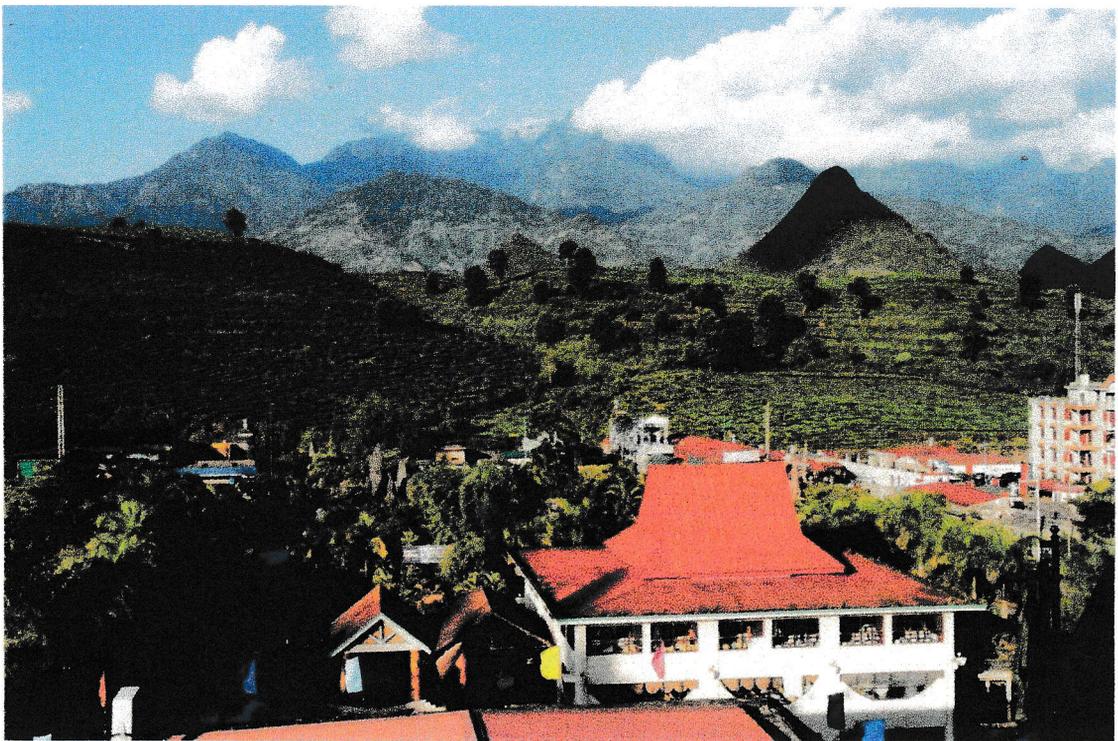

รูปที่ 5.28 ผู้ชายไทย นุ่งเสื้อคราม หญิงไทย นุ่งซิ่นดำ แต่ไม่ย้อมคราม ถ่ายเมื่อ 15 ตุลาคม 2555

นอกจากผ้าขาว ผ้าครามแล้ว ผ้าพื้นเมืองของผู้ไทยบ้านนาทุ่ง เป็นผ้าซิดฝ้ายสีแดงย้อมสีเคมี รูปแบบและลวดลายคล้ายกันกับผ้าซิดที่บ้านนาแดน จังหวัดเดียนเบียน (รูปที่ 5.17) และคล้ายกับผ้าซิดของผู้ไทวังพรรณนิคม จังหวัดสกลนคร (รูปที่ 2.2) แต่การมอบหน้าที่ให้ผ้ามีระดับความสำคัญต่างกัน จะเห็นว่าผู้ไทในเวียดนาม ใช้ผ้าซิดแบบผ้าธรรมดา ระดับเดียวกับผ้าขาวม้า เช่น ทำย่าม ทำถุงผ้าอ้อมลูก ทำผ้าห่ม ผ้าปูนอน และที่โรงแรมที่พักในจังหวัดไลเจา ใช้ผ้าซิดเป็นผ้าตกแต่งโต๊ะอาหารเช้า (รูปที่ 5.29) แต่ผู้ไทในประเทศไทยใช้ผ้าซิดในระดับสูงกว่า เฉพาะโอกาสพิเศษเท่านั้น แม้จะเป็นผ้าซิดฝ้ายก็ตาม

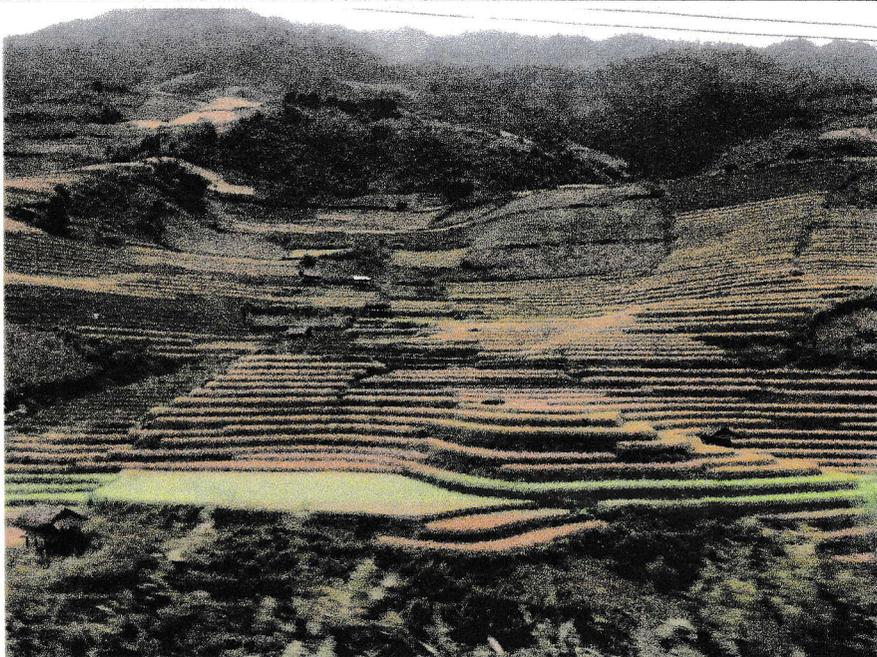
รูปที่ 5.29 ผ้าพื้นเมืองที่ไลเจาใช้ประโยชน์หลากหลาย ถ่ายเมื่อ 16 ตุลาคม 2555

รูปที่ 5.30 ไร่ชา รอบๆ โรงแรมที่พักในตัวเมือง จังหวัดไลเจา ถ่ายจากห้องพักเมื่อ 16 ต.ค. 2555

หลังจากศึกษาข้อมูลจากอำเภอฟองโล่ จึงเดินทางไปพักที่โรงแรมค่อนข้างใหญ่และทันสมัยในตัวเมืองไลเจา ซึ่ง ดร.เหล่ย ให้ข้อมูลว่าเป็นโรงแรมของรัฐสร้างด้วยจุดประสงค์เดียวกันกับที่จังหวัดอื่นๆ ผู้เข้าพักค่อนข้างน้อย บรรยากาศค่อนข้างเงียบ ทั้งนี้ ที่ภูมิติศน์สวยงามมาก ตั้งอยู่กลางหุบเขาและไร่ชา(รูปที่ 5.30) เช้าวันใหม่จึงเดินทางกลับ โดยเส้นทางจากไลเจาไปยังฮานอย สภาพถนนดีกว่าเส้นทางไลเจา - เดียนเบียน

แม้จะคดเคี้ยว ปีนภูเขาสูงมาก อากาศเย็น ฝ่ำกลุ่มหมอกหลายชั่วโมง คุณแอ็ง มหาบัณฑิตด้านภูมิศาสตร์ ผู้ช่วย ดร.เหล่ย ให้ข้อมูลว่าเป็นภูเขาที่สูงที่สุดของเวียดนาม เทือกเขานี้ติดต่อกับซาปาเมืองท่องเที่ยวชื่อดังของ จังหวัดเลากาย สองข้างทางสวยงามมาก ด้วยแปลงนาแบบขั้นบันได เหลืองตั้งทองคำ ด้วยต้นข้าวใกล้ฤดูเก็บเกี่ยว (รูปที่ 5.31) การเดินทางกลับฮานอย ใช้เวลาทั้งหมด 10 ชั่วโมงรวมเวลาอาหารเช้าและเที่ยงระหว่างทาง

รูปที่ 5.31 แปลงนาแบบขั้นบันได ในพื้นที่สูง สองข้างทาง โลเจา - ฮานอย เมื่อ 16 ต.ค. 2555

7. บทสรุป

กลุ่มชนผู้ไทดำในบ้านป่าด ตำบลเมืองจ๋ม จังหวัดเขินลา และบ้านนาแดน จังหวัดเตียนเบียน กับผู้ไทขาวบ้านนากรุง ตำบลเมืองซอ จังหวัดไลเจา ล้วนแต่เคยทำผ้าย้อมครามสำหรับนุ่งห่ม ทั้งเสื้อฮี กางเกง ผ้าห่ม และเปียว รูปแบบผ้าทั้งหมดเป็นผ้าฝ้ายสีน้ำเงินเข้มเกือบดำ ไม่ทำลวดลาย การทำผ้าย้อมครามจะเตรียมเส้นใยฝ้าย จากปุ๋ยฝ้ายธรรมชาติด้วยขั้นตอน อ้าวแยกเมล็ด นำปุ๋ยฝ้ายมาติดให้เส้นใยแยกจากกัน พองฟู นำมาลื้อเป็นม้วน จึงปั่นเกลียวเป็นเส้นฝ้าย นำไปทอเป็นผืนผ้าขาว ตัดเย็บเป็นเสื้อ กางเกง และเปียว จึงนำไปย้อมคราม ซึ่งสีครามได้มาจากทั้งห้อมและคราม โดยแช่ห้อมหรือครามแก่จัดในน้ำ ถ้าแช่ครามจะใช้เวลา 1-2 วัน ถ้าแช่ห้อมจะใช้เวลา 2-3 วัน จึงแยกกากแล้วเติมปูนขาวและกวน จนตกตะกอน แยกน้ำทิ้ง เก็บตะกอนคราม ทั้งจากครามและห้อมปนกัน ทำหมอนิล ด้วยการผสมน้ำขี้เถ้าพินจากคริว กวนน้ำย้อมทุกวัน เช้า - เย็น จนน้ำย้อมเหลืองจึงย้อมในช่วงเช้า - เย็น ประมาณ 3 วัน หรือ ย้อม 6 ครั้ง จะได้ผ้าย้อมครามสีเข้มเกือบดำจากสีของห้อม และเป็นมันวาวจากสีของคราม หลังย้อมจนได้สีตามต้องการแล้ว จึงย้อมครั้งสุดท้ายด้วยน้ำต้มมะเบา เพื่อป้องกันไม่ให้สีตก อีกทั้งทำให้ผ้าย้อมคราม ดำเข้ม สดใส ถ้าสร้างลายในผ้าจะทำด้วยการปัก เช่น ทำเปียว ปะทำเสื้อฮี ขิดทำผ้าใช้ทั่วไป การสร้างลายจากการสลับสีเส้นยืนก็มี เช่น ผ้าห่มลายสีเหลี่ยมน้ำเงิน - ขาว ของคุณยายแดง แต่ไม่พบผ้าลายหมี่ในพื้นที่ทั้ง 3 จังหวัด

การทำผ้าย้อมครามวิธีดังกล่าวนี้ มีทำอยู่เฉพาะในผู้ไทขาว บ้านนากรุง ตำบลเมืองซอ จังหวัดไลเจา เพื่อเตรียมผ้าดำไว้ใช้ในพิธีกรรม (ปิดหน้าศพ) และตัดเสื้อย้อมครามใส่ในชีวิตประจำวัน ส่วนพื้นที่อื่นๆ เลิกทำแล้ว ผ้าพื้นเมืองเด่นของทั้ง 3 จังหวัด มีลักษณะคล้ายกัน คือเป็นผ้าขิดสีแดง ทำจากด้ายสีที่ซื้อจากตลาด ส่วนใหญ่ใช้ผ้าขิดนี้ทำผ้าห่ม ผ้าปูนอน ผ้าผูกกะเตงลูก และพบแม่ค้าในตลาดสดที่เตียนเบียน ล้วนแต่สะพายย่ามผ้าขิดสีแดง ใช้เหมือนกระเป๋าถือของผู้หญิงทั่วไป คณะวิจัยสอบถามเรื่องความเชื่อหรือข้อห้ามในการทำคราม มีบ้างไหม คำตอบคือไม่มี และไม่มีใครพูดถึงปัญหาय้อมครามไม่ติด เหตุที่เลิกทำเพราะกระบวนการหลายขั้นตอน หาซื้อผ้าได้ง่ายจากตลาด และคนรุ่นใหม่ไม่ใช้ผ้าพื้นเมือง